

Petr Čornej

Snad všichni známe proslulou karikaturu Antonína Pelce z roku 1953 /1/, na níž Zdeňku Nejedlému, stojícímu u mikrofonu, tleskají z nebeských výšin Alois Jirásek, Bedřich Smetana a Mikuláš Aleš, tvůrci, jejichž díla povýšil řečník na umělecký kánon. Vtipná Pelcova kresba jistě postihla, jak se Nejedlý jevil většině naší společnosti na přelomu čtyřicátých a padesátých let, pregnantně vyjádřila i duch jeho tehdejších četných kulturně-politických vystoupení, ale přesto pouze fixovala obraz oficiální osobnosti v té podobě, jaká přežívá až do současnosti. Karikatura vzniká nejčastěji příležitostně, a už proto si její autor obvykle neklade za cíl vydat na malé ploše svědectví o celém životě a názorovém vývoji zobrazovaného člověka. Avšak při pročítání vědeckých i publicistických prací věnovaných v uplynulém dvacetiletí vztahu Zdeňka Nejedlého ke kultuře 19. století se někdy zdá, že se většina produkce nepovznesla nad dobově podmíněnou karikaturu Pelcovu a nevidí /či není schopna vidět/, že i muž, který v povědomí národa udržoval husitskou a obrozenskou tradici, nepřistupoval ke kulturnímu dědictví 19. věku vždy ze stejných pozic. Přesněji řečeno: určití umělci a určitá umělecká díla 19. století představovala v Nejedlého koncepci vždy hodnotové konstanty, interpretace těchto konstant byla ovšem značně proměnná a závislá na době a okolnostech, v nichž Nejedlý jednotlivé umělecké zjevy a jejich tvorbu vykládal. V zájmu úplnosti dodávám, že naprosto chybují badatelé, kteří spatřují v Nejedlém jakéhosi opožděného obrozence, hájícího neodvratně mizející hodnoty a snažícího se uchovat je pro budoucnost, jimž ale uniká, že se základy jeho uměnovědných a historických koncepcí zrodily na přelomu věků jako přímý a nezbytný výsledek konfrontace mezi ustupujícím obrozenským světem a moderními proudy, které předurčily charakter kultury 20. století. Toto vnitřní napětí poznamenalo Nejedlého dílo přinejmenším až do roku 1916.

Nejvýrazněji je zmíněná tenze patrná v prvních Nejedlého pracích, zejména pak v titulech zabývajících se osobnostmi Aloise Jiráska a Zdeňka Fibicha. Obě ukazují, jak diferencovaně se mladý Nejedlý stavěl ke kultuře 19. století. Protože se necítím oprávněn rozebírat zde monografii o Fibichovi, /2/ chci si blíže povšimnout alespoň studie o Aloisu Jiráskovi, která vznikla u příležitosti spisovatelových padesátin v průběhu roku 1901. /3/ Pouze ten, kdo zná dobře Nejedlého život, jeho vztahy k učitelům, vrstevníkům a umělcům, může odkrýt množství významových vrstev, jež tato juvenilie skrývá. Není to totiž jen pojednání o tvorbě velkého romanopisce, i když tento úkol byl samozřejmě primární, nýbrž začínající vědec se prostřednictvím detailního výkladu a zhodnocení Jiráskových děl vyjádřil i k diskutovaným otázkám historie, literatury, estetiky a v neposlední řadě rovněž k soudobým společenským problémům, přičemž jen zasvěcencům byla zřejmá Nejedlého latentní polemika s některými názory T.G. Masaryka a Otakara Hostinského. /4/ Z uvedených důvodů zaujímá spis o Jiráskovi mezi ranými pracemi Zdeňka Nejedlého klíčové postavení.

Jiráskovo dílo posloužilo Nejedlému jako měřítko nejvýznamnějších směrů, jež se v českém myšlení a umění v průběhu 19. století objevily. Toliko na první pohled se může jevit paradoxní, že autor, který se postavil do šiku bojovníků vůči pravosti Rukopisů /5/, obrátil své kritické ostří proti Karlu Hynku Máchovi, nejprogresivnějšímu zjevu mezi básníky národního obrození. Právě na jeho adresu, ač umělce přímo nejmenoval, mířila Nejedlého slova pronesená při hodnocení Jiráskových mladických básnických pokusů, stojících očividně pod vlivem geniálního tvůrce Máje: „Jirásek zůstal tu věren této Byronově formě, jež vyžádala si tolik obětí v řadách nejlepších básníků našich i cizích.“ /6/ Ctitel velkých romantiků Nejedlý vyslovil své výhrady vůči největšímu českému romantickému básníkovi a jeho následovníkům. Nenarážíme zde na rozpor? Nikoliv. Nejedlému nevadil Máchův romantismus, nýbrž Máchův pesimismus. A týž životní pocit vytýkal i Jiráskovým básním. V roce 1901 však Nejedlému nešlo při hodnocení Máchy pouze o ohlédnutí zpět, hluboko do 19. století, nýbrž o odmít-

nutí oněch směrů v soudobé české literatuře, které byly pro-
syceny náladami zmaru, negace a životní rezignace. Výhrady
vůči Máchovi a Jiráskovým básnickým juveniliím byly i výpadem
proti dekadenci, kterou Nejedlý považoval za cizí květ v sadě
české literatury, za nebezpečí podlamující aktivitu mladého
českého člověka a hrozící v konečném účtování pohřbít snahy
předcházejících generací.

To byl také hlavní důvod, proč vyzvedal Jiráskův román
Na ostrově, v němž literární věda s odstupem času shledává
dílo nepřiliš zdařilé, naplněné konzervativními myšlenka-
mi. /7/ Nejedlý v něm ale našel něco jiného. Kritiku prázd-
ného vlastenectví a výzvu k činorodému češství: „Čin proti
slovu je vlastenecké heslo tohoto románu. Proti německé to-
várně českou továrnu, a ne povídkou Besedu a Sokoly. Boj
o každou píď země a každého člověka." /8/ Do protikladu s ni-
hilismem vlastních vrstevníků staví Jiráskovy věty, jež by
klidně mohly být jeho osobním krédem: „V půdě takových zásad
a snah neroste ani rozervanost, ani pesimismus. Tu je chuť
k životu, k práci i k boji. Práce, práce, a práce! Práce z po-
vinnosti, a přece z lásky, a ta se nebojí zapomenutí a neče-
ká slávy." /9/ Národně uvědomělý Hodoval z románu Na ostrově
stává se tak přímo antipodem „inteligenta generace prvních
let devadesátých, s jeho blaseovaností, netečností, střízli-
vostí a chladností," /10/ jak ho vylíčil Jirásek v povídce
Druhý květ. Neskonalec úcta k českým buditelům, zavržení ne-
plodné negace, odsudek nevážnosti k národní práci, ale i
„odpor proti jalovému radikalismu a liberalismu" /11/ vytvá-
řely mezi tříadvacetiletým Nejedlým a padesátiletým Jiráskem
pevnější pouta než mezi Nejedlým a jeho vrstevníky. Uvedené
skutečnosti naznačují, proč ještě jako žák litomyšlského
gymnázia kategoricky odmítl Macharův výpad vůči Hálkovi, /12/
proč mu byli bližší pokrokaři nacionálního zabarvení a proč
cenil výše Viktora Dyka než příliš kosmopolitní okruh Moderní
revue.

Úsilí českých obrozenců, tento v jeho pojetí největší od-
kaz našich dějin 19. století, neviděl Nejedlý bez souvislosti
s předcházejícím historickým vývojem a z tohoto důvodu zavr-
hoval nekritické domněnky starší literatury o zázračném

vzkříšení národa z mrtvých a podtrhl správnost výkladu o „organickém vývoji nové doby.“ Nikdy nepřistoupil ani na Masarykovu tezi o návratu obrozenců k humanitním ideálům původní jednoty bratrské. Na stránkách spisu o Jiráskovi skrytě polemizoval s Českou otázkou a jako vyškolený historik anticipoval pozdější stanovisko Gollových žáků ve známém sporu o smysl českých dějin. Na rozdíl od Josefa Pekaře, Kamila Krofity a Julia Glücklichého však neargumentoval pouze důkazy vědeckými, nýbrž právě uměleckým dílem Aloise Jiráska, který v řadě prací postihl, jak národní obrození vyrůstá z barokních a osvícenských kořenů. /13/ Z hlediska osobních vztahů šlo o zdůvodnění kuriózní. Vždyť Nejedlý argumentoval podobně jako Jaroslav Goll a Josef Pekař, opřel se však o Jiráska, který oba jmenované historiky pokládal za málo národní. /14/

Z dosavadního výkladu nebylo zatím dostatečně zřejmé Nejedlého sepětí s myšlenkovými a uměleckými proudy sklonku 19. století. I mladý Nejedlý byl jimi zasažen a tuto skutečnost přiznával i po roce 1945. Atmosféra přelomu století zanechala ovšem na jeho osobnosti i díle mnohem hlubší stopy, než si stárnoucí učenec připouštěl.

V posledních třídách litomyšlského gymnázia i za studií na filozofické fakultě české univerzity, kterou navštěvoval v letech 1896–1900, nebyl zdaleka tak obrněn vůči omamným nárazům fin de siècle, jak by se mohlo zdát z jeho spisů. Karel Popelka, Zdeňkův spolužák na střední škole a i na fakultě nejlepší kamarád, zanechal svědectví, jaký pocit vyvolala v jednadvacetiletém Nejedlém četba povídky Rudá záclona francouzského spisovatele Barbey d'Aurevillyho, tohoto, podle S.K. Neumanna, harmonizátora „nejčernější hrůzy a nejprudší smyslnosti“. „Chceš-li vědět, co je strach,“ řekl tehdy Nejedlý Popelkovi, „přečti si tohleto“. Vzápětí však nezapomněl dodat, že se k povídce staví odmítavě. /15/

Tato epizoda je v mnohém příznačná a vypovídá o dospívajícím Nejedlém více než sáhodlouhé charakteristiky. Soudobá moderní literatura mladého muže vábila a lákala, neboť mu dávala nahlédnout na samé dno lidské duše, zároveň ho však tento hluboký ponor do psychiky děsil a vyvolával v něm mučivé stavy, které považoval za nebezpečné pro integritu své

osobnosti, a proto se jim vědomě i podvědomě ze všech sil bránil. Až křečovitá touha po harmonii, jak ji shledáváme v Nejedlého pracích z přelomu století, ale i z jeho deníků, korespondence a vzpomínek přátel, byla vyvolávána neustálými konfrontacemi hodnot, které ambiciózní mladík prožíval. /16/ Nejprve to byl příchod na pražskou univerzitu, kde mu moderní věda zpochybnila pozdně obrozenskou jistotu, jež si přinášel z rodné Litomyšle, třítydenní pobyt v Paříži na jaře 1898 mu zase ukázal uzavřenost a provinciálnost českého prostředí ve srovnání se západní Evropou. Tento zážitek byl tak mocný, že dobu strávenou v městě nad Seinou pokládal dlouhý čas za nejšťastnější období svého života a chvíli dokonce koketoval s myšlenkou zůstat ve Francii navždy. /17/

Východisko z těchto rozporů, které na něho mocně doléhaly, nemohl pochopitelně najít v dílech umělců, kteří lidskou psychu leptali nemilosrdnými analýzami, nýbrž v harmonizujících, optimistických výpovědích o světě. Odtud plyne i Nejedlého přístup k romantismu 19. století, v němž vyzvedává tvůrce s jasným programem, kteří dokázali překonat své vnitřní krize a našli smysl práce ve službě vlasti, národu a lidstvu. U takových zjevů mu nevadily ani moderní výrazové prostředky. Naproti tomu umělci, jejichž díla pouze relativizovala hodnoty či se inspirovala šerednem nebo ulpívala na pitvání vlastních pocitů, byť byla sebepůsobivější, se v jeho očích nedočkali milosti. Protiklad Máchy-básníka Máje a prosluněného lyrika Vítězslava Háška, jak jej Nejedlý vyhrotil ještě na konci života, nebyl vůbec náhodný. /18/

S atmosférou přelomu století souvisí podle mého názoru jeden z nejcharakterističtějších rysů mladého Nejedlého, totiž způsob, jakým se prosazoval ve sféře vědecké a kritické. Napsal-li v roce 1948, že Arne Novák byl v době svého protijiráskovského vystoupení „malé práce“, /19/ vystihl bezděky tímto pojmenováním, jak na něho samotného hleděli v letech 1901-1905 koryfejové literární moderny i vlivní představitelé hudebních kruhů. I pro ně byl tehdy Nejedlý, přeneseně i doslova „malé práce“, když tvrdil, že v osobě Fibichově odešel nejvýznamnější soudobý světový skladatel /20/, když kritizoval dílo na mezinárodním poli nejúspěšnějšího českého

hudebního tvůrce Antonína Dvořáka, či když hodnotil Jiráskův román jako „čin náležející v dějiny světového umění," /21/ který převyšuje vklad Flaubertův, Tolstého i Sienkiewiczův. Nejedlý byl samozřejmě o svých pravdách hluboce přesvědčen, nicméně v jeho raných dílech bylo tolik originálních a nekonvenčních názorů, že obracely pozornost na svého autora. /22/ Vedle polemik zjevných nalezneme v Nejedlého juveniliích i polemiky skryté, tím však rafinovanější. Kupříkladu uvedený spis o Jiráskovi je zcela postaven na estetických metodách Otakara Hostinského, dokazuje však, že i historický román může být realistický, což Hostinský popíral. Hlubší rozbor Nejedlého postojů ukazuje, že souzněly s individualismem devadesátých let více, než se dosud tušilo. Tím nechci říci, že začínající vědec usiloval o původnost za každou cenu. Nelze-li tento rys absolutizovat, není možné ho ani opomíjet. Stále více je totiž zjevné, že dílo Zdeňka Nejedlého nevyrůstá pouze z podloží obrozenské kultury, nýbrž také z ovzduší konce století, ačkoliv se proti němu často obrací. /23/

Kdyby tomu bylo jinak, sotva bychom mohli vysvětlit jeho spolupráci s F.X. Šaldou v časopise Česká kultura v letech 1912-1914 a stěží bychom objasnili genezi základních Nejedlého statí otištěných na stránkách uvedeného periodika. Z nejvýznamnějších to byly Krize estetiky, Ke sporu o smysl českých dějin, Nietzscheova tragédie a Wagnerismus Terézy Novákové. /24/ I když většina z nich souvisela s přípravou monografie o Richardu Wagnerovi, /25/ která byla zamýšleným předstupněm proponované velké práce o životě a díle Bedřicha Smetany, lze vysledovat linii spojující je s ranými Nejedlého studii.

Již v prvních projektech vědeckých prací si kladl Nejedlý za cíl vyličít dobu ve spojení s činy velkých osobností. /26/ Monografie o Fibichovi a Jiráskovi i osnova nere realizované knihy o kulturní historii husitství poskytují pro toto tvrzení důkaz. Přitom v žádném případě nešlo o původní Nejedlého myšlenku. Na první pohled je patrné, že kořeny této koncepce spočívaly v duchovním klimatu konce 19. století, v němž hrál kult individua, velké osobnosti, génia nezanedbatelnou roli. /27/ Nejedlého názory, že prostřednictvím života a díla

vynikajícího jedince může vědec nejlépe osvětlit určitou epochu i jeho programová vystoupení v letech 1912-1914, kdy proti pozitivismu vyzvedal nutnost intuice, vcítění se do uměleckého díla i života a duše velkých zjevů, prozrazují nejen znalost Friedricha Nietzscheho, nejmódnějšího filozofa té doby, nýbrž také poučenost, ať již přímou nebo zprostředkovanou, se spisy idealistického filozofa Wilhelma Diltheye. /28/ Nejedlého dočasná duchovní spřízněnost s F.X. Šaldou, Josefem Pekařem, Vlastimilem Kybalem a dalšími stoupenci duchovědné orientace, jak ji dokládá jeho korespondence z let 1910-1916, /29/ byla ovšem možná jen v této fázi hledání nových východisek z pocíťované krize společenských věd, za jejíhož viníka byl nepřesně označován pozitivismus. Ve chvíli, kdy uvedené osobnosti našly vlastní cestu, usměrňovanou do značné míry i reakcí na převratné politické události, musely se zákonitě rozejít.

Od přelomu století přibližně až do roku 1916 se v Nejedlého přístupu ke kulturním tradicím 19. století zrcadlí skutečnost, že tato osobnost, jako málokterá jiná v Čechách, byla průsečíkem tradičních i moderních vědeckých a uměleckých proudů. Proto bylo možné, aby Nejedlý hájil a vykládal odkaz národního obrození na bázi soudobých filozofických směrů, které ovšem v interpretaci literární moderny i značné části mladé vědecké generace sloužily jako nástroj k narušení a zpochybnění obrozeního dědictví.

V podobné, zdánlivě paradoxní situaci se Nejedlý ocitl, když akceptoval jako své filozofické východisko marxismus. Většina českých marxistických teoretiků a kritiků byla zcela pochopitelně orientována na problémy současnosti a soustavnější zájem o kulturní tradice 19. století lze v jejich práci pozorovat až ve druhé polovině třicátých let v souvislosti s rostoucím ohrožením Československa. Jak ukázala ve své dosud nepublikované práci Dagmar Mocná /30/, byl rozdíl mezi Nejedlým a českými marxistickými teoretiky podmíněn především generačně. Mladí komunističtí novináři měli již jinou životní zkušenost než Nejedlý. Dospívali v prvních letech existence Československé republiky, a už proto nemohli pocíťovat dědictví 19. století tak bezprostředně jako Nejedlý, jehož dětství

a mládí bylo formováno ideály doznívajícího obrození a konfrontací těchto hodnot s nastupujícími moderními směry. Z této podstaty vyplývaly i odlišné pohledy kupříkladu na tvorbu Boženy Němcové, Karla Sabiny a Aloise Jiráska. Viděl-li Julius Fučík v Jiráskovi oficiálního autora, spíše ilustrátora národních dějin než umělecky působivého spisovatele, měl v tomto směru rozhodně blíže k F.X. Šaldovi /31/ než k Zdeňkovi Nejedlému. Nejedlý se tak do určité míry ocital v pozici osamoceného bojovníka, neboť svůj pohled na Jiráska hájil nejen vůči F.X. Šaldovi a Arne Novákovi, ale i proti publicistům komunistické strany.

Pozvolnou proměnu Nejedlého filozofických východisek a jeho odpoutávání se od myšlenkových směrů posledních desetiletí 19. věku lze sledovat v průběhu první světové války, výrazně pak od konce roku 1916. Jestliže v okamžicích prvních výstřelů na srbské a východní frontě spatřoval Nejedlý ve válce oheň, který se může stejně dobře stát očištěnou evropské kultury jako jejím hrobařem, v listopadu 1914 své stanovisko změnil a za svůj hlavní úkol považoval udržet i v nepříznivých poměrech dědictví české kultury. /32/ Bylo zcela přirozené, že v čase válečného požáru začalo české umění promlouvat jinak než v relativně pokojných dobách a na aktuálnosti získala díla, která nejpodmanivěji dokázala vyslovit přesvědčení o životaschopnosti českého národa především evokací jeho slavné minulosti. Byly to chvíle největší popularity Jiráskovy a slavnostních návštěv Smetanovy Mé vlasti, jejíž provedení se stávala poklidnými manifestacemi důvěry v národní sílu. Tíživá přítomnost se zdála potvrzovat správnost Nejedlého koncepcí i jeho vyzvedávání Jiráska a Smetany jako nejnárodnějších a nejlidovějších umělců. Přitom až do konce roku 1916 spojoval Nejedlý svou roli hlavně se zápasem za Smetanovo uznání a teprve po změně na rakouském trůnu se, ve shodě s většinou příslušníků české vědecké a tvůrčí inteligence, otevřeně postavil za práva českého národa. /33/

Krušná doba první světové války prověřila ony hodnoty české kultury 19. století, za něž Nejedlý bojoval, a navíc se k řadě z nich přihlásil i nově zrozený československý stát. Tyto skutečnosti ještě více upevnily Nejedlého přesvědčení

o správnosti vlastního pohledu na dědictví 19. věku a přispěly k tomu, že již nepotřeboval zdůvodňovat své názory myšlenkami moderními na přelomu věků. Postupným příklonem k marxismu, který usnadnil jeho živelně dialektický přístup, získal Nejedlý novou teoretickou základnu pro výklad kulturního dědictví. Ani v této pozici, tak netypické pro vysokoškolského pedagoga té doby, neztrácel ze zřetele hodnoty, které až dosud obhajoval a propagoval. I když ve výkladu velkých zjevů české kultury minulého století akcentoval od počátku dvacátých let stále více sociální a třídní hlediska, podtrhoval i nadále mravní patos jejich tvůrčího úsilí. Ostatně právě naděje v uplatnění nejvyšších morálních principů to byla, co přivedlo Nejedlého na stranu politické levice. Zdůraznil jsem již, že ani politické sympatie a ztotožnění se s politikou KSČ nevykloučovaly Nejedlého rozdílné postoje v otázce hodnocení uměleckých a dějinných osobností. Důležitost tohoto odlišného chápání se ukázala až s odstupem doby. Proti neuváženému a jednostrannému popírání tradic, jak je ve vypjatých stanoviscích reprezentoval Proletkult, které však více nebo méně zasáhly všechny kulturní pracovníky krajní politické levice, podtrhoval Nejedlý kontinuitu vývoje a své velké ideály vynášel jako vzor, z něhož může čerpat poučení i československé komunistické hnutí v boji za zásadní přeměnu společenských poměrů.

Jednoznačnost a vyhrocenost Nejedlého hodnotících soudů o jednotlivých osobnostech českého uměleckého a veřejného života 19. století byla vždy markantní, přijetím marxismu pak zdánlivě ještě více nabyta na ostrosti. Záměrně zdůrazňuji slovo zdánlivě. Do jisté míry byl totiž tento stav způsoben změnou optiky Nejedlého publika. Když v roce 1913 Nejedlý prohlašoval, že si je vědom „stálého pro a contra ve svém podání velkých zjevů," /34/ nepřesahoval uvedený výrok meze běžných polemik na stránkách vědeckých a kulturních časopisů a pozastavovali se nad ním jen jednotlivci. Situace se však rapidně změnila, když se Nejedlý aktivně zapojil do politického života a začal hájit linii KSČ. To již se ozývaly proti Nejedlého výkladu české kultury 19. století hlasy i z mimo-vědeckých a mimouměleckých kruhů. Ještě výrazněji se Nejedlé-

ho vyhrocené postoje jevíly po osvobození Československa v roce 1945. Tehdy jako oficiální politická osobnost mohl prosazovat a uplatňovat vlastní pojetí kultury tak výrazně, že se stal přímo symbolem první etapy socialistické kulturní revoluce. Svě dialektické chápání tradic přitom nemusel nijak podstatně měnit. Rozlišoval-li ve známém projevu Komunisté, dědici velikých tradic českého národa, v duchu Leninovy koncepce dvojí kultury, kulturu pokrokovou /tj. sloužící lidu/ a kulturu protilidovou, reakční, /35/ nenavazoval v tomto bodě pouze na myšlenky zakladatele sovětského státu, nýbrž i na své chápání starého a mladého, resp. nového v umění, politice a kultuře, s kterým vystoupil již v počátcích své vědecké dráhy.

Vladimír Macura v roce 1978 analyzoval, jak dalece se uplatnil obrozený model v Nejedlého pojetí socialistické kultury po roce 1945. /36/ Je proto zbytečné, abych se zde tímto problémem zabýval, rozmnožím Macurovy precizní postřehy pouze drobnou poznámkou. V roce 1948 uveřejnil Zdeněk Nejedlý ve Varu tři zásadní stati, v nichž se pokusil rehabilitovat díla Josefa Kajetána Tyla, Vítězslava Háška a Aloise Jiráska. /37/ Je příznačné, že o Boženu Němcovou Nejedlý bojovat nemusel, její práce se totiž přes všechny proměny času a vkusu udržovaly v oblibě širokých čtenářských vrstev. Největší rozpaky vyvolala přirozeně obhajoba Háška, jehož Nejedlý umělecky stavěl po bok Nerudovi a Máchovi. Nikoliv ovšem Máchovi básníkovi pesimistického Máje, nýbrž Máchovi autorovi vlasteneckých básní. Podle Nejedlého přesvědčení mělo Háškovo dílo získávat v socialistické společnosti na popularitě hlavně mezi mládeží a v letech šedesátých pak měl tento proces vyvrcholit Háškovým vítězstvím. /38/ Jak víme, stal se pravý opak. Triumf mezi mladými lidmi slavil Máchův Máj. Nejedlého chybná prognóza má však pro historika svou cenu, neboť vypovídá, jak si sedmdesátiletý Nejedlý představoval socialistickou společnost. V ní chyběly pesimismus, rozervanost, neplodný individualismus, naopak v ní vládla harmonie, láska, dělný optimismus a kolektivní soudržnost jako v Háškově poezii. Socialismus měl prostě naplnit ideály, o nichž Nejedlý snil již ve svém mládí. Letitý vědec však tehdy ne-

mohl vědět, jak složitá a daleká bude cesta k naplnění této vize, jak prudce vzroste dynamika vývoje ve druhé polovině 20. století, jaké komplikace s sebou přinese a jak dalece ovlivní lidskou psychiku. Na řešení těchto problémů však již obrozenské ideály neposkytovaly recept.

Při hodnocení Nejedlého pohledů na českou kulturu 19. století bývají často absolutizovány jeho omyly a poukazuje se na fakt, že nedocenil tvorbu Antonína Dvořáka, nepochopil kořeny díla Janáčkova, nekriticky vyzdvihoval Jiráska a Hálova a až na výjimky /kupříkladu Sovovu sbírku Z mého kraje/ nenalezl vztah k literární moderně let devadesátých. Obvykle se ale zapomíná dodat, že se zasloužil i o uchování hodnot, které se dnes zdají nepochybné. A přece tomu není tak dávno, co musel svou autoritou zaštitit osobnost Františka Palackého a Karla Havlíčka Borovského proti kategorickým odsudkům. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let pak přímo blahodárně působily jeho články ve Varu, v nichž stavěl klasickou českou literaturu 19. století jako vzor těm mladým spisovatelům, kteří v přemíře snahy nedokázali své myšlenky adekvátně umělecky ztvárnit. Zde plnil odkaz na tradice české kultury 19. století vysloveně pozitivní funkci.

Po celý svůj život se Zdeněk Nejedlý zabýval otázkou tradic, na které český národ ve své přítomnosti navazuje. Způsob, jakým tyto problémy řešil, představuje téma značné důležitosti, jež můj příspěvek nemohl přirozeně detailně objasnit. Chtěl jsem však alespoň ukázat, že myšlenkový vývoj Zdeněka Nejedlého je nutné sledovat dialekticky, a vysvětlovat jej v jeho vnitřní rozpornosti a jednotě. Jinak nám hrozí, že se dostaneme do pozice předsednictva na zmíněné Pelcově karikatuře, předsednictva, které spí a nevnímá Nejedlého projev v domnění, že ví, o čem „pan profesor“ mluví.

- /1/ Otištěna kupříkladu ve výběru Z. Nejedlý, *Má vlast*, Praha 1975, obrazová příloha č. 24.
- /2/ Z. Nejedlý, Zdenko Fibich, zakladatel scénického melodramatu, Praha 1901.
- /3/ Z. Nejedlý, Alois Jirásek, Praha 1902. Původně otištěno v ČMKČ 75, 1901, s. 305-325, 489-511; 76, 1902, s. 39-53, 186-211, 403-423.
- /4/ Blíže P. Čornej, *Počátky vědecké práce Zdeňka Nejedlého a její teoretická východiska*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 5, 1983, v tisku. Tyto skutečnosti unikly J. Pacltovi, *Tři kapitoly o Zdeňku Nejedlém*, Praha 1957, s. 32-46.
- /5/ Z. Nejedlý, *Kotle a lesní rohy*, in *Sborník prací historických. K šedesátým narozeninám dvor. rady prof. dra Jaroslava Golla vydali jeho žáci*. Praha 1906, s. 380-388; Z. Nejedlý, *Z dozvuků bojů o RKZ*, LF 33, 1906, s. 432-440.
- /6/ Z. Nejedlý, Alois Jirásek, s. 7.
- /7/ *Dějiny české literatury III*, Praha 1961, s. 447-448.
- /8/ Z. Nejedlý, Alois Jirásek, s. 53.
- /9/ Tamtéž.
- /10/ Tamtéž, s. 56.
- /11/ Tamtéž, s. 51.
- /12/ K. Popelka, *Vzpomínky na Zdeňka Nejedlého z doby společných studií gymnaziálních a univerzitních*, s. 28-29. Strojopis uložen v Kabinetu Zdeňka Nejedlého Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV v Praze. O Nejedlého středoškolské četbě J. Dvořák, *Zdeněk Nejedlý a nová česká literatura*, Praha 1978, s. 17-19.
- /13/ M. Toušek, *Tři kapitoly o českém baroku. I. K Jiráskovi pojetí českého baroka*. Wiener slavistischer Almanach 8, 1981, s. 187-244.
- /14/ P. Čornej, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, HUCP XXIII/2, 1983, s. 21.
- /15/ K. Popelka, c.d., s. 25-26.
- /16/ P. Čornej, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, s. 31, 41.
- /17/ Tamtéž, s. 26.
- /18/ Z. Nejedlý, *Vítězslav Hálek*, Var 1, 1948, s. 294.
- /19/ Z. Nejedlý, Alois Jirásek a kritika, Var 1, 1948, s. 492.
- /20/ Z. Nejedlý, Zdenko Fibich, zakladatel scénického melodramatu, s. 184.
- /21/ Z. Nejedlý, Alois Jirásek, s. 49.
- /22/ P. Čornej, *Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní*, s. 30.
- /23/ J. Dvořák, c.d., s. 340.
- /24/ *Krise estetiky*, *Česká kultura* 1, 1912-1913, s. 19-23, 42-47, 76-78; *Ke sporu o smysl českých dějin*, tamtéž, s. 129-135, 170-175, 210-216, 243-246, 298-302, 362-365, 390-393, 433-437; *Nietzscheova tragédie*, tamtéž, s. 641-644, 680-685, 714-722, 737-748; *Wagnerismus Terézy Novákové*, tamtéž, s. 461-466, 496-499.
- /25/ Z. Nejedlý, *Richard Wagner*, Praha 1906.
- /26/ P. Čornej, *Vývoj názorů na husitství v díle Zdeňka Nejedlého v letech 1898-1920*, ČL 26, 1978, s. 237.
- /27/ P. Čornej, *Počátky vědecké práce Zdeňka Nejedlého a její teoretická východiska*, v tisku.
- /28/ Tamtéž; J. Stránecký, *Historismus a estetika u Zdeňka Nejedlého*, in *Zdeněk Nejedlý-klasik naší vědy a kultury*, Praha 1978, s. 147.

- 37425 18
- /29/ Korespondenci Zdeňka Nejedlého a F.X. Šaldy vydal V. Pekárek, Listy F.X. Šaldy a Zdeňka Nejedlého z let 1910-1932, Praha 1974. Ostatní uvedená korespondence je uložena v archívu Kabinetu Zdeňka Nejedlého Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.
 - /30/ Připravovaná kapitola kolektivní vědecké biografie Zdeňka Nejedlého, která vzniká v Kabinetu Zdeňka Nejedlého.
 - /31/ K Fučíkovým názorům na Jirásků viz jeho články Alois Jirásek, Tvorba 3, 1930, s. 164-165, 187-188; Ještě Alois Jirásek, Haló noviny 1, 1934, č. 105. K Šaldovu pojetí viz esej Alois Jirásek čili mýtus a skutečnost, Šaldův zápisník 2, 1929-1930, s. 243-252.
 - /32/ Odkazují zde na kapitolu Za první světové války v chystané vědecké biografii Zdeňka Nejedlého.
 - /33/ Tamtéž.
 - /34/ Z. Nejedlý, Bedřich Smetana a kulturní politika F.L. Riegra, Česká kultura 1, 1912-1913, s. 8.
 - /35/ Z. Nejedlý, Komunisté, dědici velikých tradic českého národa, Praha 1946, s. 5.
 - /36/ V. Macura, Obrozenský model v Nejedlého koncepci socialistické kultury, in Zdeněk Nejedlý-klasik naší vědy a kultury, s. 301-308.
 - /37/ Z. Nejedlý, J.K. Tyl, Var 1, 1948, s. 257-269. Ostatní tituly viz v pozn. č. 18 a 19. Souborně vyšly jako samostatná publikace pod názvem Tyl-Hálek-Jirásek, Praha 1950.
 - /38/ Z. Nejedlý, Vítězslav Hálek, s. 297.